

A kultúra, mint társadalmi tőke és versenyképességi tényező*

Mottó:

„Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.”

(Széchenyi István)

Nagy öröm volt számomra a konferenciára szóló meghívás, mert egy közgazdásznak ritkán van lehetősége arra, hogy egy ilyen – zömében kulturális területen dolgozókból álló – szakemberkörrel találkozhat. Ráadásul én az a közgazdász vagyok, akinek üdítő élményt jelent ezt a közeg. Hiszen az a közgazdász, aki a kultúra területét érintő kérdésekben a saját szakmai közegében megnyilvánul, gyakran nemcsak értetlenséggel, de lesajnálással is találkozhat. Hiszen a kultúra nem mérhető közvetlenül a szokásos makromutatókkal, GDP-vel, hiánnyal stb. Akkor meg minek foglalkozzon vele egy közgazdász – szól gyakran az érvelés. Aki pedig mégis ilyesmivel akar foglalkozni, az nem is „igaz közgazdász”. Pedig ez helytelen érvelés. Miközben hallgattam a remek előadásokat, eszembe jutott egy-két gondolat, amit rögtön szeretnék is Önökkel megosztani. Az első fontos dolog az, hogy a kultúrának megtartó ereje van: ugyanis lehetőséget teremthet a helyben élőknek

arra, hogy akár kulturális vállalkozást indítsanak, akár valamiféle közösségi fejlesztőtevékenységet végezzenek. Ezzel szemben nekem többnyire azzal a nézettel kell vitatkoznom, amely úgy hangzik, hogy el kell menni azokról a helyekről, ahol nincsenek munkahelyek, azokra a helyekre, ahol vannak. Ezek többnyire összeszerelő munkahelyek a külföldi cégek futószalagjai mellett. Tulajdonképpen a belső migráció támogatása a jellemző a mai gazdasági nézetrendszerre: egyszerűbben szólva, ha nincsen Nógrádban munka, akkor menj el dolgozni Győrbe. Akárhányszor lehetőségem van rá interjúban vagy konferencián, mindig elmondom, hogy ez társadalmi tragédiához vezet előbb-utóbb, mert kiüresednek az országnak azok a részei, ahonnan az emberek elvándorolnak. A problémát ezért, ahogyan azt a nemzetközi migrációnál is hangsúlyozzuk, helyben kell kezelni. Ennek segítő eszköze a kultúra.

Helyi kihívások, helyi megoldások

Nagyon rossz irány a szakképzések területén tapasztalható hoz-

záállás is, miszerint egy fiatalnak elég a konkrét szakmai munkát megismernie: ha például hegesztő lesz, akkor tanuljon meg hegeszteni, nincs szüksége semmilyen bölcsész tárgyra. Ez az a szemlélet, amikor csak egy kalapácsot adunk egy ember kezébe, aki ezután minden problémát szögnek lát. És ezzel sajnos komoly gondot okozunk, mert ha megszűnik az a hely, ahol a gyors képzés alapján el tudott helyezkedni, akkor nem tud könnyen másik munkahelyet találni.

Vitatkozni szoktam azzal a bevett gyakorlattal is, hogy ipari parkokat kell telepítenek a falvak közelébe, és így kell megoldani a munkanélküliség problémáját. Az ipari park arról szól, hogy nagyon kedvező üzleti környezetet teremtünk befektetőknek, amelyek általában nem helyi vállalkozók, hanem más-honnan, gyakran külföldről érkeznek, legfőbb céljuk a lehetőségek kihasználása és a minél nagyobb profit előállítása. Ezért tipikus, hogy még véletlenül sem kapcsolódnak a helyi közösséghez. Nem alkalmaznak helyi munkaerőt, nem dolgoznak együtt a helyi kisvállalkozókkal és nem támogatnak helyi ügyeket. Jómagam Biatorbágyon élek, és saját bőrömmön tapasztalom

* A cikk alapjául szolgáló előadás a „Megtartó kultúra – a kulturális gazdaságfejlesztés jó gyakorlatai” című konferencián hangzott el Tatabányán, 2018. április 26-án.

ennek a gyakorlatnak a káros voltát. Az ottani ipari parkoknak semmi kötődésük Biatorbágyhoz, inkább a környékbeli településekről járnak oda dolgozni, illetve hozzák a munkaerőt messzebből buszokkal, viszont – a helyi adó fizetésren túl – nincs érdemi kapcsolatuk a településsel. Az ilyen összeszerelő jellegű, külföldi tulajdonú munkahelyek a profit maximalizálására törekednek. Ezek helyett helyi klasztereket kellene létrehozni. A klaszter azt jelenti, hogy helyi vállalkozók egymással összekapcsolódva – bevonva az iskolákat, a művelődési házakat is – helyi értéket teremtenek, és helyben tartják az embereket, valamint a megtermelt profitot is helyben fektetik be. Én azt gondolom, ez a megoldás járulhatna hozzá leginkább a helyi fejlődéshez.

A jövőre nézve ezért nem tartom jó megoldásnak azt, hogy Magyarország a szorgos kisemberek kemény munkájával Európa gyáráként határozza meg saját lehetőségeit. Mi lenne, ha Magyarország inkább Európa fizikai és lelki gyógyítója lenne? Szerintem erre is képesek lennénk.

Puha tényezők a gazdaságban

Ha azonban egy közgazdász ezzel a felfogással nem ért egyet, azonnal rámondják, hogy nem is igazi közgazdász. Hiszen nem elsősorban a GDP minden áron való növekedésében látja a fejlődés lehetőségét. Ennek oka, hogy az a bizonyos neoliberais főáramú közgazdasági nézetrendszer, amely mindent csak pénzben és makromutatókban tud kifejezni, még mindig uralkodik a világban és nálunk is. A neoliberais közgazdaságtan nézete szerint a gazdaság önálló rendszer, ami semmivel nem kapcsolódik össze, lényege a piac, sikere a piac működésén múlik. Véleménye szerint a piaci szereplők

raciónalisán gondolkodnak, ezért jó döntéseket hoznak, ami végülis mindenki számára jó megoldásokhoz vezet. A kultúra döntően nem racionális, hanem érzelmi tevékenység. Ez viszont a neoliberais világképbe nem fér bele. Hiszen aszerint az egész gazdasági világ modellezhető, az eredményeit bizonyos makromutatókkal le tudjuk írni, és a célfüggvény a GDP-vel mért gazdasági növekedés. Megjegyzem, hogy a GDP korunkban a fejlődés mérésére teljesen alkalmatlan mutató! Nagy kínban vagyok mindig, amikor széles plénum előtt – például tévéinterjúban – el kell mondanom, hogy már megint nőtt a GDP és annak mennyire kellene örülnünk. Hiszen bizonyos szempontból tényleg növekedést mér a GDP mutató, ugyanakkor viszont illik hozzátenni, hogy igen, de azért ez a mutató nem ír le mindent, vagyis nem tökéletes mutató. Mi van ugyanis akkor, ha egy ország a növekvő bűnözés miatt egy csomó új börtön építésére kényszerül? Bizony a börtönépítés növeli a GDP-t. De beszélhetünk-e társadalmi fejlődésről egy olyan országban, ahol nő a bűnözés? Ezért nem lehet pusztán makromutatókkal leírni egy társadalomnak a fejlettségét – még a gazdaságét sem –, hanem vannak úgynevezett puha mutatók, amelyeket talán nem lehet könnyen mérni, matematikailag modellezni, de bizonyos minőségi vizsgálatokkal, kérdőíves felméréssel, interjúkkal információkat tudunk róluk gyűjteni. Ezek pedig jobban írják le a társadalmi fejlettség szintjét, mint a gazdasági mutatók. Ilyen puha mutató lehet például a kultúra szerepe, és ilyen a társadalmi tőke is. Egy alkalommal ebben a témában egy kutatási projektet szerettem volna elindítani az egyetemen, és egyes közgazdász kollégáim úgy értékelték a tervezett kutatást, hogy arra semmi szükség nincsen, mivel ilyesmi nincs is. Komoly közgazdász ne foglalkozzon

puha tényezőkkel, kutassa inkább a mérhető, modellezhető dolgokat. Ennek a véleménynek majdnem sikerült ellehetetlenítenie a kutatást. Meg kellett győződnöm a döntéshozókat arról, hogy hosszútávon a puha tényezők sokkal jobban meghatározzák a versenyképességünket, mint a naponta vagy negyedévente mért fogyasztási adatok. Ezeket hiába mérjük, nem kapunk objektív képet a magyar emberek fogyasztásáról, hiszen nem tudjuk, hogy aki fogyasztott, az magyar vásárló volt, vagy turista, mivel a boltos nem tesz különbséget, amikor a beüti a gépbe az összegeket, a hazai és a külföldi vásárló között! Azt viszont tudjuk, hogy a turisták száma rohamosan nő Magyarországon! Akkor mérhetik-e objektíven a kiskereskedelmi adatok a magyarok fogyasztásának alakulását?

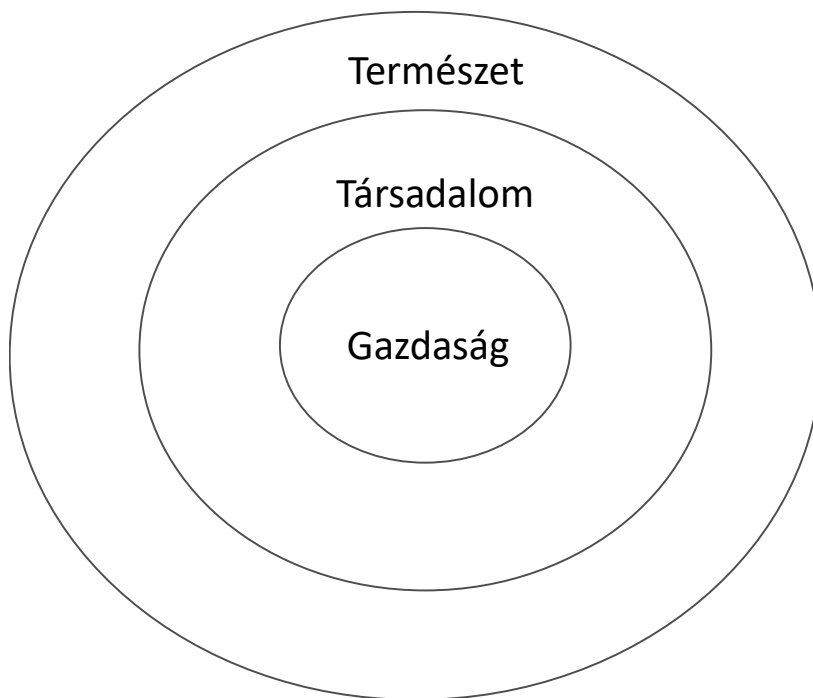
Együttműködő gazdaság

Az egyik alaptétel, amit érvényesítenünk kellene a gazdasági siker és a versenyképesség mérésénél, hogy ezek valódi eredményeit nem vizsgálhatjuk pusztán a gazdasági rendszeren belül. A gazdasági rendszer eredményessége ugyanis – a neoliberais közgazdászok véleményével ellentétben – nem mérhető magán a rendszeren belül, mivel a gazdasági rendszer más, további rendszerek része. Ezért a sikere azon is múlik, hogy hogyan működik együtt más rendszerekkel.

A gazdasági rendszer része a társadalmi és az ökológiai rendszernek, ezért nem lehet akkor sikeres, ha a többi rendszer működésében zavarokat idéz elő. A gazdasági rendszer sikeressége szempontjából különösen fontos az olyan társadalmi jellemzők, mint például a kulturális tőke, a területi tőke, a közösségi tőke, a társadalmi tőke minősége. Ezekből – témánkhoz kapcsolódva – a kulturális tőke fontosságát emelném ki. Egyébként a

legnagyobb GDP-növekedés sem ér sokat a társadalom szempontjából, ha az emberek nem érzik jól magukat a bőrükben. Ezért mérik például egyes helyeken a világban már a boldogság szintjét, mint a sikeres társadalom jellemzőjét. A kulturális tőke ereje pedig hozzájárul a „boldogság-érzethez”. Csak ha ilyen gondolatok vetődnek fel, akkor a hagyományos szemléletű közgazdászok azonnal tiltakoznak, hiszen kit érdekel az emberek boldogsága, – ami egyébként sem mérhető objektív módon, és főleg nem modellezhető, – ha „dübörög a gazdaság”. Azt ilyenkor természetesen nem veszik figyelembe, hogy a „dübörgő gazdaság” esetleg hatalmas környezetkárosodással, vagy a többműszakban dolgozók egészségromlásával jár együtt! Azt persze nem említik, hogy a makromutatók, mint például az általánosan használt GDP is rossz mutató. Egyébként is az alapkérdést így kellene feltennünk: van-e egyáltalán értelme az olyan gazdasági sikereknek, amelyeket az emberek többsége a saját életében nem érzékel? Vagyis: miért fontos, hogy a gazdaság jól működjék, nem az emberekért? Azért, hogy a kérdésre választ tudjunk adni, vizsgáljuk tovább a gazdaság, a versenyképesség és a puha tényezők kapcsolatrendszerét!

A gazdaság lehet, hogy önmagában zárt rendszer, de nem független más rendszerektől: legalább két rendszernek, a társadalomnak és a természeti környezetnek feltétlenül része, eleme. Külön előadás témája lehetne, hogy a természeti környezet és a gazdaság kapcsolata milyen, és milyen kárt tud okozni egy erőteljesen növekvő gazdaság a természeti környezetben. Éppen ezért ha csak a gazdasági eredményeket hangsúlyozzuk, nagy hibát követünk el. Példaként Kínát említhetném, ahol az erőltetett ipari fejlesztés miatt akkora a környezetszennyezés, hogy szinte élehetlenné váltak egyes városok.

A gazdaság nagyobb rendszerek része

A gazdaságot, a társadalmat és a természeti környezetet együtt kell tehát vizsgálni ahhoz, hogy objektív képet kaphassunk nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom és a környezet állapotáról is, azaz a tágabb értelemben vett fejlődésről.

A gazdasági és a társadalmi eredményeket pénzügyi és a fizikai tőkével szoktak együtt említeni. A pénzügyi tőke a társadalom vagyona, a bankrendszer működése; a fizikai tőke pedig az intézményrendszer, az infrastruktúra, a gyárak, az iskolák, kórházak és művelődési intézmények értékét foglalja magában. Emellett azonban létezik egy további nagyon fontos tőke, a humán tőke – vagy jobb, ha inkább humán vagyonnak nevezzük –, amelyre nagy figyelmet kell fordítanunk ahhoz, hogy sikeres lehessen a gazdaság is. A humán vagyon jellemzője a társadalmi, a közösségi és a kulturális tőke.

Versenyképesség

Gondolom, Önök is naponta hallják a rádióban, a televízióban, hogy javítani kell Magyarorszá

versenyképességét. Essen hát pár szó a versenyképességről is! De vajon tudjuk-e, hogy mit is jelent ez a fogalom? Ha megkérdezem akár a közgazdász kollégáimat, akár a politikusokat, hogy mit értenek versenyképességen, általában anynyi definíciót kapok, ahány embert megkérdeztem. Ez nem csoda, hiszen a szakirodalomban sincs egységesen elfogadott meghatározás. Ennek oka, hogy másképpen kell egy fejlett ország versenyképességével foglalkozni, mint egy kevésbé fejlettel. Fel kell tenni azt a kérdést is, hogy mi a célja az adott nemzetnek, mit akar elérni. És a versenyképesség kapcsán nem lehet pusztán az a cél, hogy növeljük a GDP-t. A hagyományos nézetrendszer, amely úgy hangzik, hogy azzal versenyezzen egy ország, amije van, nagyon veszélyes.

A mi régióinkra nézve azt javasolják a nyugat-európai elemzők, hogy nálunk van sok okos és nagyon olcsó ember, tehát mi versenyezzünk ezzel. Ez életveszélyes, mert ezzel leépítjük a magyar humán vagyont. Hiszen ez a tanács magyarul azt jelenti, hogy olcsó bérű emberekkel csábítsuk be a

külföldi tőkét, amely aztán az itt megtermelt profitot hazaviszi. Ez viszont nem teszi lehetővé a humán vagyon megerősítését, egészségi állapotának javítását, tudásszintjének emelését, hiszen erre nem jut elég forrás. Ennek ellenére azt hiszem, Önök is figyelemmel kísérik a bérekkel, béremeléssel kapcsolatos vitákat, melyekben rendre előkerül, hogy vigyázat, ne emeljük túl a béreket, mert nem leszünk versenyképesek. Ha a bérek leszorításával vagy alacsonyban tartásával versenyez egy ország, az azt jelenti, hogy romlik az életminőség, romlik az életszínvonal, mert az alacsonyabb bérből kevesebb jut mindenre, amire az embernek szüksége van, ráadásul ellustítjuk vele a cégeket, hiszen nem innovációval, az agyak működtetésével, hanem a termelés olcsóbbá tételével érnek el eredményeket a külpiacon.

Nézeteim szerint a cég szempontjából sem jó hosszútávú megoldás, ha azzal versenyez, hogy keveset fizet a munkaerőnek, hanem az, ha jobban szervezi a munkafolyamatokat, minőségileg jobb termékeket állít elő nagy tudás tartalommal. Órákig beszélhetnénk arról, hogy a rendszerváltástól nap-

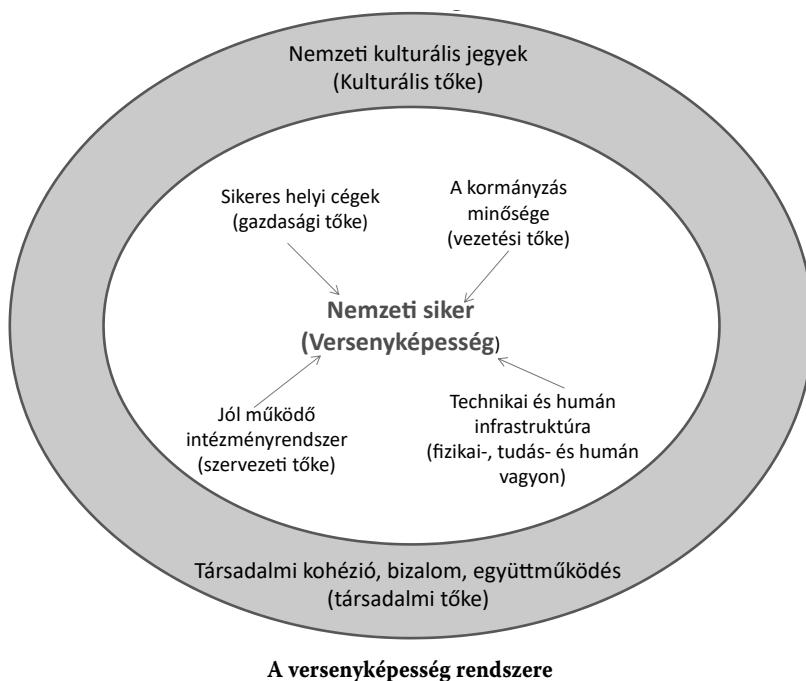
jainkig a külföldi tőke mindenhatóságába vetett hit micsoda óriási károkat okozott Magyarországnak. De rövidre fogva a gondolatsort azt gondolom, hogy a nemzetközi tanácsokkal szemben a minőséget és a tudást kellene előnyben részesítenünk akkor, amikor nemzeti versenyképességi stratégiát választunk: azaz minőséggel és tudással kellene versenyeznünk és nem mennyiséggel.

Értékközpontú szemlélet

Van egy japán mondás, ami jól kapcsolódik az eddig elmondottakhoz. Így hangzik: törekedjünk arra, hogy mindennap valamit csináljunk egy kicsit jobban, mint ahogy tegnap csináltuk. Az eredményt pedig nem kell feltétlenül mennyiségi mutatókkal mérni – lehet, hogy az az eredmény, hogy jobban érezzük magunkat attól, hogy gördülékenyebben oldottunk meg valamit, és már most arra gondolunk, hogy holnap mit fogunk jobban csinálni. Az emberi kreativitás, a jobbításra való törekvés, az értékrend mind olyan erőforrások, amelyek nehezen foghatók meg GDP,

adósság és egyéb mutatókkal. Viszont ha az emberek jobban érzik magukat a bőrükben, akkor motiváltabbak a munkahelyükön, ami jót tesz a gazdaságnak is. Tehát két legyet ütünk egy csapásra: a minőségközpontú, értékközpontú szemlélet úgy erősíti a gazdaságot, hogy egyben a társadalmi haladáshoz is hozzájárul.

A minőségközpontú, értékközpontú szemlélet ezért maga is versenyképesség javító tényező éppen úgy, mint a tehetséges lakosság. De a nemzetközi elemzések arra is figyelmeztetnek, hogy a következetes nemzetépítő politikusi magatartás is döntő szempont. Például egy amerikai szerző megvizsgálta, hogy miért van az, hogy Finnország, amely az első világháború előtt még szegény, fejletlen ország volt, mára az egyik legsikeresebb európai állam lett. Azt találta, hogy a finn „csoda” titka, hogy a mindenkori politikában, pártállástól függetlenül, konszenzus alakult ki abban, hogyan kell sikeressé tenni Finnországot. Az általánosan elfogadott vélemény pedig az volt, hogy a siker feltétele a színvonalas oktatás és korszerű tudás, és az erre építő gazdaságfejlesztés. Ennek köszönhető, hogy a finn oktatási rendszer ma Európában követendő példa. Eredményeképpen felszínre kerülnek és hasznosulni tudnak a lakosság képességei. Ez a politikusi magatartás pedig maga is tipikus puha versenyképességi tényező, amelynek eredménye makromutatókkal közvetlenül nem mérhető, viszont jelentősen járul hozzá nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom egésze versenyképességének javulásához.

Társadalmi tőke

Korábban említettem, hogy a társadalmi tőke fontos versenyképességi tényező, és bár mérésére csak kérdőíves felmérésekkel és

interjúk segítségével van lehetőség, a versenyképességben játszott szerepét nem lehet figyelmen kívül hagyni. A nemzetközi versenyképesség kutatók éppen ezért vizsgálják is állapotát, erősségét. A svájci Versenyképesség Kutató Intézet, az IMD legutóbbi, 2018 évi kutatásai szerint a vizsgált 63 ország között Magyarország e tekintetben az 52. helyen van. Finnország a 11., Ausztria a 7.-dik. Érdeemes felfigyelni rá, hogy összefüggés érzékelhető az általános versenyképességi helyezések és a társadalmi tőke erőssége között. Azok az országok, amelyek versenyképesség tekintetében elég jól állnak, a társadalmi tőke tekintetében is jól szerepelnek. Ez arra enged következtetni, hogy a társadalmi tőke versenyképesség-alakító tényező is, azaz az emberek közötti bizalom feltétlenül megjelenik a gazdasági eredményekben.

Mit értünk röviden a társadalmi tőkén? Ez is olyan társadalmi jelenség, mint a versenyképesség: ahány ember beszél róla, annyi definíciót ad rá. A meghatározások azonban abban megegyeznek, hogy a társadalmi tőke nem az egyének értéke, hanem közösségi érték, vagyis az emberi kapcsolatok minőségét méri egy adott szempont, a bizalmi szint szerint. A társadalmi tőke mérése, értelmezése szempontjából fontosak az úgynevezett informális baráti kapcsolatok vagy közösségi kapcsolatok, városon, falun belüli együttműködések, a civil szervezetek elterjedtsége és közösségerősítő szerepe. Fontos továbbá tudni, hogy a társadalmi tőke lassan épül fel, de nagyon könnyen tönkretételhető. Hangsúlyos eleme a bizalom, a közös értékek, az együttesen vallott hitek, viselkedési normák és a közös kultúra. Mindebből következőleg az erős társadalmi tőke általában együttjár a szolidáris, a bajban összetartani, a válságnak ellenállni képes közösségek létrejöttével. Ennek gazdasági haszna is van, hiszen ahol van erős társadalmi tőke és

vannak ellenálló közösségek, ott a rengeteg külső, váratlan hatás, veszélyhelyzet, amely hatással van a gazdaságra, társadalomra egyaránt, könnyebben kivédhető. Ezért nem mindegy, hogy milyen egy országban a társadalmi tőke, és ezért fontos az is, hogy – bár nem könnyű – próbáljuk megmérni erősségét.

Miért fontos még a társadalmi tőke? Azért, mert mindig vannak leszakadó rétegek, problémás emberek, az erős társadalmi tőke pedig csökkenti az elmagányosodás esélyeit, támogatja a közösségi szolidaritást és együttműködést. Emellett komoly jelentősége van annak is, hogy a közösségi tőke, társadalmi tőke segíti az alulról jövő kezdeményezéseket. Ha mindez nem lenne elég meggyőző, orvosok és pszichológusok bizonyítják, hogy az erős társadalmi tőke jót tesz a fizikai és a lelki egészségnek is. Ez megint csak puha tényező, nehezen mérhető, de azért léteznek erre nézve megbízható felmérések, melyek ezeket a véleményeket igazolják.

A kultúra, mint gazdaságélénkítő tényező

A kultúra maga is a társadalmi tőke része, amit több oldalról is igazolhatunk. A közgazdászok beszélnek olyan nemzeti kulturális jegyekről, mint a vállalkozó szellem vagy a változásoktól való félelem, vagy arról, hogy a társadalmi normák egyformán érvényesülnek-e minden esetben: például a vezetőkre, a főnökökre ugyanazok a követelmények vonatkoznak-e, mint a beosztottakra, az átlagemberekre. Ezeket a jellemzőket a társadalmi kutatások kulturális jegyeknek szokták nevezni. De beszélhetünk regionális kultúráról, lokális értékekről, lokális hagyományokról, de szervezeti, intézményen belüli kulturális jegyekről is. A szigorúan vett kultúrán azonban elsősor-

ban az épített és örökölt kultúrát, a művészeti és egyéb hagyományokat értjük. Ezzel összefüggésben divatos témává vált az ún. kulturális turizmus, amely közvetlenül is hozzájárul a gazdaság bővüléséhez. A szűken vett kultúra, a nemzeti múlt hagyományai, a művészeti értékek minőségi, versenyképes termékeket jelentenek egy ország számára. Olyan termékeket és kapcsolódó szolgáltatásokat, amelyek magas tudástartalmat, nagy hozzáadott értéket képviselnek. Egyben úgy termelnek export bevételt, hogy helybe jönnek értük a „vevők”, vagyis a turisták. Ilyen módon valójában – ha a makromutatókról beszélünk – sokkal nagyobb GDP-növekedést lehet velük előállítani, mint egy összeszerelő ipari tevékenységgel. A másik fontos dolog, ha felidézzük a sokak által ismert Maslow-i szükségletpiramist, akkor azt látjuk, hogy a kultúra igényes munkahelyeket teremt. A kulturális területen az egész emberre szükség van, nemcsak a kezét vagy az idegeit veszik igénybe, mint egy gyártósoron, hanem a kreativitása, a gondolatai is hasznosulnak. Rendkívül fontos viszont, hogy terepet adjunk a helyi – hangsúlyozom: a helyi – kezdeményezéseknek. Ne egy távoli központból, mondjuk Budapestről akarják azt meghatározni, hogy egy kis faluban mi a „helyi érték”, mire kell büszkének lenni, mit kell megmutatni a turistáknak. Említsük még meg az egyéni kultúrát, mint kultúrajellemzőt is. Ezzel kapcsolatban mostanában divatos téma az „okos városok” (*Smart Cities*), ami nem más, mint a kreatív közösségeknek a gyűjtőpontja. Amikor ez a téma kerül szóba, azt szoktam mondani, hogy rendben van, de ne csak az „okos városokról” beszéljünk, hanem beszéljünk az okos, kreatív, érték-megőrző és értékteremtő falvakról is! Örömmel tapasztalom, hogy mostanában ezt a gondolatot már a politikusok is emlegetik.

A természeti környezettel nem törődő gazdasági növekedés

Organikus, humanisztikus gazdaság szemlélet

Összefoglalásként egy-két gondolatot szeretnék útravalóul hangsúlyozni. Ha a versenyképesség fontosságát hallják említeni, akkor nyugodtan érveljenek azzal, hogy a versenyképességnek az egyik legfontosabb tényezője a kultúra és tágabb értelemben annak a kerete, a társadalmi tőke. Azzal is nyugodtan érvelhetnek, hogy oda-vissza hatásról van szó, mert a puha tényezők, a kulturális és közösségi tőketényezők jó hatással vannak a gazdasági eredményekre, éppen ezért érdemes a gazdasági eredményekből áldozni a kultúrára. Viszont ha az azonnali gazdasági eredmények miatt rövidtávon olyan döntéseket hoznak, amelyek rombolják ezeket a kulturális elemeket, az nagyon veszélyes helyzeteket teremthet. Amikor megszorítások vannak, akkor az általános gyakorlat szerint honnan szokás elvenni a pénzt? Többnyire az oktatásból, a kultúrából és a rokon területről. Lehet, hogy így rendbe hozzuk pillanatnyilag egy a költségvetési hiányt, de hosszú távon óriási károkat okozunk. Tönkre-

tesszük ugyanis azokat a társadalmi tényezőket, amelyekre a gazdasági-társadalmi haladás hosszabb távon építhető.

Nem megyünk semmire azal, ha csak azzal dicsekedhetünk, hogy milyen jók a gazdasági eredményeink. A gazdaság nem önmagában való dolog, a gazdaság azért van, hogy jobban éljenek az emberek, hogy általában az ország polgárai boldogabbak legyenek. Nemcsak egy szűk vállalkozóközönségnek a boldogságáról kell, hogy szólnjon a gazdasági siker! A gazdaság is akkor működik jól, ha hozzájárul a társadalom egészének egészségéhez is.

Nagyon nem jó dolog az, amikor egy ország vezetésében telje-

sen szétszabdadjuk a rendszereket, minden tárca egyetlen részterületért felelős, pedig a gazdaság és a társadalom rendszert alkot, amelynek egyes részei egymással kölcsönös oda-vissza hatásban vannak. Jól szervezett kormányzás esetén ennek meg kell jelennie a kormányzati munkában is, amire megvannak a korszerű szervezeti-vezetés módszerei. Ilyen például a projektmenedzsment, a mátrix-szervezet, de ilyenek a minőségirányított vezetési rendszerek is. (TQM rendszerek.)

Nemrégiben találtam egy Európa-térképet, mely az 1890-es évek gazdasági eredményességéről adott képet, melyet visszamenőleg vizsgáltak a kutatók. Az azonos színnel jelölt országok egy szinten vannak fejlettségben: eszerint Magyarország (akkor még Nagy-Magyarország) és környéke Skandináviával volt egy fejlettségi szinten. Jó lenne, ha ismét ott tarthatnánk. Ehhez azonban komolyabban kellene vennünk a versenyképesség puha tényezőit, közöttük a kultúra gazdasági-társadalmi szerepét. Két kapcsolódó idézettel búcsúzom: Egry József így fogalmazott: *„Egy nemzetnek nemcsak az a fontos, hogy vannak-e értékei, hanem az is, hogy vannak-e az értékeinek megbecsülői.”* Gárdonyi Géza pedig a következő fontos igazságot mondatta Dobó kapitánnyal: *„a falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében.”*

Köszönöm, hogy meghallgattak.

PROF. DR. CSATH MAGDOLNA a Szent István Egyetem Emeritus professzora és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem magántanár kutató professzora, a Prágai Közgazdaságtudományi Egyetem vendégprofesszora, valamint a Versenyképességi Tanács tagja. Érdeklődési és kutatási területei elsősorban a versenyképesség és gazdasági stabilitás, a gazdaság, mint nemzetbiztonsági tényező, az állami szektor és a közszféra stratégiai menedzsmentje, innovativitása és minőségbiztosítása témaköröket ölelik fel. De foglalkozik a kisvállalkozások szerepével a modern gazdaságokban, és kutatja üzleti környezetük alakulásának főbb tendenciáit. Versenyképességi kutatásai között kiemelkedő helyen szerepel az ún. puha tényezők, közöttük a kultúra és a társadalmi tőke versenyképességet befolyásoló szerepének vizsgálata. A „Jó állam” kutatás keretében „A gazdasági stabilitás és versenyképesség” munkacsoportot vezet a Nemzeti Köszolgálati Egyetemen. 2015-ben a nemzetgazdasági minisztertől a „Magyar vállalkozásokért”, a köztársasági elnöktől pedig a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetését kapta meg.